

VALSTYBINIS
PSIHIKOS
SVEIKATOS
CENTRAS

**VISUOMENĖS INFORMAVIMO PRIEMONIŲ SPECIALISTAMS APIE
KONFIDENCIALUMĄ IR MEDICINOS ETIKĄ PSIHIKOS SVEIKATOS
SRITYJE**

Informacija žiniasklaidos atstovams

VALSTYBINIS PSIHIKOS SVEIKATOS CENTRAS

2018 m.

VISUOMENĖS INFORMAVIMO PRIEMONIŲ SPECIALISTAMS APIE KONFIDENCIALUMĄ IR MEDICINOS ETIKĄ PSICHIKOS SVEIKATOS SRITYJE

Informacija žiniasklaidos atstovams

Vienas svarbiausių medicinos etikos principų jau nuo Hipokrato laikų laikomas konfidencialumas. Konfidencialumo principo svarbą lemia kiekvieno žmogaus prigimtinė teisė į pagarbą ir lygiavertį elgesį. Vienas iš būdų parodyti pagarbą žmogui – privatumo išsaugojimas. Pastaruoju metu vis dažniau atkreipiamas dėmesys į paciento privatumo, sudarančio sąlygas pacientui jaustis oriai, sukuriančio pasitikėjimo atmosferą bei saugumo jausmą, užtikrinimo problemas. Tiek medicinoje, tiek visuomeniniame gyvenime išsaugoti privatumą yra gana sudėtinga, bet būtent tai duoda pagrindą vengti nereikalingo kišimosi į privatų asmens gyvenimą. Kadangi kiekvieno konkretaus asmens privatumo poreikis gali būti skirtingas, svarbu išsiaiškinti, kokią asmeninę informaciją žmogus nori išlaikyti paslapyje ir kokios informacijos pavošimui jis neprieštarautų.

Teisę į privataus gyvenimo neliečiamumą kiekvienam piliečiui garantuoja Lietuvos Respublikos Konstitucija, Civilinis kodeksas, kiti teisės aktai. Asmens teisė į privatų gyvenimą apima draudimą be asmens sutikimo patekti į jo gyvenamąsias ir kitokias patalpas ar jam priklausančią aptvertą privačią teritoriją, daryti poveikį asmens fizinei ir psichikos sveikatai, atskleisti asmeninę informaciją, taip pat duomenis apie asmens sveikatos būklę.

Konfidencialumas sveikatos priežiūroje yra svarbus tiek etinis, tiek teisinis principas, kuris skatina abipusį sveikatos priežiūros specialisto ir paciento pasitikėjimą. Ne mažiau svarbi problema yra konfidencialios informacijos apie asmens sveikatą panaudojimo visuomenės interesams teisėtumas. Tyčinis ar neatsargus informacijos apie asmens sveikatą atskleidimas tretiesiems asmenims gali turėti įtakos tiek paties asmens sveikatai ar gyvybei, tiek jo finansinei bei socialinei padėčiai. Informacijos apie asmens sveikatą konfidencialumo principas gali būti ribojamas tik išimtiniais atvejais, kai tai yra būtina visuomenės saugumo, visuomenės sveikatos arba kitų žmonių teisių ir laisvių apsaugai.

Konvencijos dėl žmogaus teisių ir orumo apsaugos biologijos ir medicinos taikymo srityje (Žmogaus teisių ir biomedicinos konvencija) (toliau – Konvencija) 2 straipsnyje nustatyta, kad žmogaus interesai ir gerovė yra svarbesni už išimtinis visuomenės ar mokslo interesus. Be to, Konvencijos 10 straipsnis numato, kad kiekvienas turi teisę į pagarbą privačiam asmens gyvenimui, susijusiam su informacija apie jo sveikatą. Taip pat kiekvienas turi teisę žinoti,

kokia informacija yra surinkta apie jo sveikatą, tačiau turi būti paisoma ir asmenų noro tokios informacijos nežinoti.

Vadovaujantis Lietuvos Respublikos sveikatos sistemos įstatymo 52 straipsniu, informacija apie asmens sveikatą yra konfidenciali ir ją skelbti, išskyrus įstatymo numatytus atvejus, draudžiama. Lietuvos Respublikos pacientų teisių ir žalos sveikatai atlyginimo įstatymo 8 straipsnyje nustatyta, kad visa informacija apie paciento buvimą sveikatos priežiūros įstaigoje, gydymą, sveikatos būklę, diagnozę, prognozes ir gydymą, taip pat visa kita asmeninio pobūdžio informacija yra konfidenciali ir gali būti suteikta kitiems tik turint raštišką asmens sutikimą. Informacija apie asmens sveikatą lieka konfidenciali ir po paciento mirties.

Kalbant apie psichikos sveikatą, etikos samprata skirtingose visuomenėse ir netgi toje pačioje visuomenėje gali būti įvairi. Didelę įtaką sprendžiant etinius klausimus šioje srityje turi susiformavusios šeimų, draugų nuostatos, religija, dvasiniai ir politiniai lyderiai, itin svarbus vaidmuo tenka ir žiniasklaidai.

Tyrimų duomenimis, pagrindinis informacijos apie psichikos sutrikimų turinčius asmenis yra žiniasklaida, kuri, pateikdama informaciją apie sutrikusios psichikos asmenų veikas, prisideda ir prie nuostatų jų atžvilgiu formavimo. Dažniausiai negatyvi informacija apie psichikos sveikatos sutrikimų turinčius asmenis pateikiama pasitelkiant kriminalinį kontekstą – apie įvykdytą nusikaltimą, agresyvų, neprognozuojamą elgesį, visuomenei keliamą pavojų. Prie nepagrįstų stereotipų apie asmenis, turinčius psichikos sveikatos problemų, kūrimo prisideda ir žiniasklaidoje naudojami pasenę terminai, skurdūs, netinkamai pasirinkti informacijos šaltiniai bei kitos, iš pirmo žvilgsnio, nereikšmingos detalės. Visa tai sukuria netolerantišką visuomenę, patyčių ir nepakantumo kultūrą.

Psichikos sveikatos sutrikimų turintys asmenys yra neatskiriama visuomenės dalis, tačiau reikšmingai prisidėti prie šalies gerovės kūrimo jai trukdo tokie socialiniai barjerai, kaip stigma, stereotipai, neigiamos nuostatos. Šiems barjerams įveikti mokslininkai siūlo tris būdus – protestą, švietimą ir kontaktą. Tinkamas informacijos platinimas ir sąmoningumo ugdymas yra pagrindiniai stigmatizacijos ir diskriminacijos mažinimo elementai.

Visuomenėje vyrauja daug klaidingų nuomonių apie psichikos sveikatos problemas bei apie asmenis, turinčius psichikos sutrikimų, ir žiniasklaida galėtų prisidėti prie įvairių mitų griovimo. Žurnalistai yra viena iš visuomenės grupių, kurių informuotumas ir gebėjimas korektiškai naudoti sąvokas, terminus, susijusius su psichikos sveikata, sąlygotų aiškesnį visuomenės suvokimą apie psichikos sutrikimus, jų turinčių asmenų poreikius ir galimybes.

Psichikos sveikatos sutrikimai yra suvokiami gana skirtingai ir iki šiol neturi vienareikšmiško paaiškinimo bei visuotinai priimtinos apibrėžties. Vadovaujantis Pasaulio sveikatos

organizacijos apibrėžimu, psichikos sveikata – tai geros savijautos pojūtis, emocinė ir dvasinė būseną, kuri leidžia žmogui džiaugtis gyvenimo pilnatve, išgyventi skausmą ir liūdesį. Psichikos sveikata nėra vien psichikos sutrikimo nebuvimas. Gerą psichikos sveikatą rodo žmonių gebėjimas užmegzti ir palaikyti asmeninius santykius, įveikti sunkumus, išreikšti save tokiais būdais, kurie teikia malonumą pačiam individui ir aplinkiniams, pačiam daryti sprendimus ir už juos atsakyti.

Kalbant apie psichikos sveikatos sutrikimus, rekomenduojama vengti žodžio „liga“, kuris leidžia daryti prielaidą, kad asmuo yra nuolatinio susirgimo būsenos, o psichikos sutrikimams būdingas cikliškumas ir remisijų laikotarpiu asmuo gali jaustis visiškai sveikas bei gyventi visavertį gyvenimą.

Nors psichikos sveikatos sutrikimai žinomi nuo seniausių laikų, jų atsiradimo priežastys nėra aiškios. Psichikos sutrikimų išsivystymui įtakos turi genetiniai, biologiniai veiksniai, prastos socialinės, ekonominės sąlygos, traumos ar piktnaudžiavimas psichoaktyviosiomis medžiagomis. Psichikos sutrikimai gali pasireikšti nepriklausomai nuo amžiaus, išsilavinimo, socialinio statuso, profesijos ir pajamų. Psichikos sutrikimai dažniausiai neturi tokių išorinių apraiškų kaip fizinę negalią turinčiųjų atvejais. Jie paveikia žmogaus mąstymą, elgesį, jausmus, santykius su aplinkiniais. Kaip ir daugelio somatinių (kūno) ligų, psichikos sutrikimų priežastys glūdi tiek pačiame žmoguje, jo psichologiniuose išgyvenimuose, tiek ir jį supančioje aplinkoje. Susirgęs žmogus savo pergyvenimus laiko realesniais, nei ta tikrovė, kurioje mes visi gyvename: žmogus kitaip suvokia aplinką, savaip supranta, kas jam sakoma, kartais girdi, mato ar užuodžia tai, ko iš tiesų nėra, ir niekas nepajėgia įtikinti jį klystant.

Kiekvienas žmogus yra išgyvenęs trumpas sumaištis, nerimo, liūdesio ar net neviltingas valandas. Jei šie išgyvenimai turi aiškia juos sukėlusią priežastį, jei jie trunka neilgai, to dar nereikėtų laikyti liguista būkle. Tačiau jei tokios būsenos užsitęsia kelias savaites ar mėnesius, jei sutrikdo normalų elgesį ir gyvenimą, reikėtų pradėti ieškoti pagalbos. Laiku suteikta tinkama pagalba padeda daugumai žmonių susidoroti su psichikos sveikatos problemomis.

Kalbant visuomenei apie psichikos sveikatą, labai svarbu pateikti naujienas, pagrįstas adekvačia informacija, statistika bei kompetentingais šaltiniais. Rekomenduojama pasinaudoti visuomenėje didesnio atgarsio sulaukusių įvykiu ir, pasitelkiant metodinių priemonių patarimus, parengti išsamų straipsnį psichikos sveikatos tema.

Psichikos sutrikimo diagnozė yra labai stiprus stereotipas. Stereotipai sudaro palankias sąlygas prietarų ir klaidingų nuostatų kūrimuisi, skirstymui į socialines kategorijas. Tyrimų

duomenimis, stereotipai asmens nuomonę veikia labiau nei faktais pagrįsta informacija. Stereotipų naudojimas gali lemti stigmos atsiradimą.

Įvairiose šalyse atlikti tyrimai parodė, kad asmenys, turintys psichikos sutrikimų, yra viena iš labiausiai stigmatizuojamų visuomenės grupių. Stigma yra viena iš didžiausių kliūčių šiems asmenims integruotis į visuomenę ir gyventi visavertį gyvenimą. Vyraujantys stereotipai apie sutrikusios psichikos asmenų agresyvumą, pavojingumą, nekompetenciją skatina visuomenės pritarimą šių asmenų diskriminacijai ir jų galimybių ribojimui.

REKOMENDACIJOS

Rašant apie psichikos sutrikimų turinčius asmenis, reikėtų pasinaudoti galimybe šviesti visuomenę psichikos sveikatos klausimais. Tuo tikslu rekomenduojama:

- Pabrėžti psichikos sutrikimų turinčių asmenų individualumą, o ne probleminę būklę, orientuojantis į jų gebėjimus, asmenybę. Psichikos sveikatos problemų turėjimas nėra vienintelis žmogaus gyvenimo aspektas.
- Vengti išankstinių prielaidų, kad agresyvus elgesys gali būti sąlygotas psichikos sutrikimo, kad visi psichikos sutrikimų turintys asmenys elgiasi vienodai ir yra agresyvūs. Svarbu suvokti, kad psichikos sutrikimų turintys asmenys nėra labiau agresyvūs nei kiti visuomenės nariai. Remiantis statistiniais duomenimis, net 96 proc. visų nusikaltimų padaro sveiki asmenys.
- Vengti informacijos pateikimo apie psichikos sutrikimų turinčių asmenų padarytus nusikaltimus pirmuosiuose leidinių puslapiuose kaip sensacijos. Sutrikusios psichikos asmens padarytas nusikaltimas dažnai būna susijęs su socialiniais, aplinkos veiksniais, reikiamos pagalbos trūkumu. Laiku gaudami asmens poreikius atitinkančią pagalbą, psichikos sveikatos problemų turintys asmenys daugeliu atvejų nepatektų į krizines situacijas, kurios sudaro palankias aplinkybes nusikalsti.
- Apdairiai parinkti žodžius antraštėms. Reikėtų vengti psichikos sveikatos būklę įvardijančių terminų antraštėse, ypač kai pagrindinė publikacijos tema nėra tiesiogiai susijusi su psichikos sveikata. Vengti nepagarbių žodžių, tokių kaip pamišėlis, beprotis, psichas, išprotėjęs, šizofrenikas. Rekomenduojama terminą „psichikos liga“ keisti į „psichikos sutrikimas“, „psichikos sveikatos problema“, o terminą „psichikos ligonis“ – į „psichikos sveikatos problemų turintis asmuo“, „sutrikusios psichikos asmuo“ ir pan.
- Diagnozės, ypač jei ji nėra tiksliai žinoma, rekomenduojama neskelbti. Be asmens sutikimo informacijos apie jo psichikos sveikatą pavišėjimas gali būti pripažintas teisės į asmens privatų gyvenimą pažeidimu. Už neteisėtą konfidencialios informacijos apie pacientą rinkimą ir panaudojimą atsakoma teisės aktų nustatyta tvarka.

- Informuoti visuomenę, kad psichikos sveikatos sutrikimai gali būti sėkmingai gydomi ir išgydomi. Psichikos sveikatos problemos dažniausiai yra sprendžiamos naudojant vaistus, psichoterapiją, socialinę pagalbą, psichosocialinę reabilitaciją.
- Rekomenduojama situacijos paaiškinimui ir platesnių žinių pateikimui pasikviesti psichikos sveikatos specialistus. Jie gali padėti išsklaidyti psichikos sveikatos sutrikimus gaubiančius mitus. Esant galimybei ir tinkamai pasiruošus, reikėtų pakalbinti patį psichikos sveikatos problemų turintį asmenį.
- Remtis patikima, moksliniais tyrimais pagrįsta informacija, teisingai ir atsakingai interpretuoti statistinius duomenis. Mokslinių tyrimų bei statistiniai duomenys leistų visuomenei susidaryti išsamesnį supratimą apie psichikos sveikatos problemas, jų paplitimą, poveikį, taip pat prisidėtų prie psichikos sutrikimų turinčių asmenų atskirties mažinimo, geresnio tarpusavio supratimo.
- Nepamiršti atsakingo, etiško ir pagarbaus elgesio rašant apie psichikos sveikatos problemų turintį asmenį net ir tais atvejais, kai asmuo nežino ar nesuvokia savo teisių ir laisvių.

NAUDOTA LITERATŪRA

1. Endriukaiytė S., Jonuškaitė D., Gefenas E. Konfidencialumas gydytojo praktikoje. Visuomenės sveikata. 2012, 3(58): 19–25.
2. Mozūraitis G. Paciento sveikatos informacijos konfidencialumo ribos. Socialinių mokslų studijos, 2011, 3(3): 1129-1144.
3. Williams J. R. Medicinos etikos vadovas. Pasaulio medicinos asociacijos Etikos skyrius, 2005.
4. Strakšys A. Etika ir psichiatrija. Magistro darbas. Vilnius, 2011.
5. Lietuvos Respublikos pacientų teisių ir žalos sveikatai atlyginimo įstatymas. Valstybės žinios, 1996-10-23, Nr. 102–2317.
6. Konvencija dėl žmogaus teisių ir orumo apsaugos biologijos ir medicinos taikymo srityje (Žmogaus teisių ir biomedicinos konvencija). Valstybės žinios, 2002-10-09, Nr. 97–4258.
7. Šumskienė E., Mataitytė – Diržienė J. Nuo mitų prie tikrovės: Psichikos sveikatos vaizdavimas žiniasklaidos priemonėse. Metodinė priemonė. Vilnius, 2013.
8. Jurčiukonytė N. Patarimai su psichikos sveikatos temomis susiduriantiems žurnalistams – atmintinė. Globali iniciatyva psichiatrijoje. Vilnius, 2007.
9. Mataitytė – Diržienė J. Sutrikusios psichikos asmenų vaizdavimas Lietuvos žiniasklaidoje. Daktaro disertacija. Vilnius, 2011.
10. Savižudybių prevencija: atmintinė žiniasklaidos atstovams. Pasaulio sveikatos organizacija, 2008.
11. Lietuvos visuomenės informavimo etikos kodeksas. Vilnius, 2016. Prieiga internete: <http://www.etikoskomisija.lt/teisine-informacija/etikos-kodeksas/item/69-lietuvos-visuomenes-informavimo-etikos-kodeksas>